

ответа в сопоставительном плане русского и чешского языков, Brno 2005, školitel prof. S. Žaža.

Helmut Faska: Pučnik po hornjoserbščinje. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina 2003. XIV + 250 s. ISBN 3–7420–1103–0

Ač hornolužická srbština patří k tzv. malým slovanským jazykům, může se sorabistika pochlubit něčím, co ostatní slovanské filologie (snad kromě slovakistiky) spíše nemají: objemnou a reprezentativní, skvěle informativní a metodologicky uvědomělou (z pražské školy vycházející) morfologii spisovného jazyka (Faške–Michalk 1981). A nejenže má sorabistika morfologii spisovné hornolužické srbštiny, ale má i stejně skvělé popisy fonologie, morfologie a syntaxe lužickosrbských nářečí (Faške 1975, 1988, 1990a, 1993a, 1996), které sorabistům ostatní slavisté (a ovšem nejen oni) také mohou jen závidět. To vše je zásluhou jednoho muže, hlavního resp. výhradního autora jmenovaných svazků – Helmuta Fasky.

Josef Vintř ve své recenzi Faskovy–Michalkovy morfologie napsal:

„Man wird mit Spannung auf die angekündigten Teile *Phonologie* und *Syntax* warten, aber schon vorher könnten die Verfasser eine Kurzfassung der Morphologie für den Schulgebrauch und für die Slavistikstudenten bringen – sie würde genauso freudige Aufnahme und Anerkennung wie diese Morphologie finden.“ (Vintř 1984, 189–190)

Na fonologii a syntax si bohužel budeme muset ještě počkat (a není zcela jisté, zda se dočkáme), ale krátkou verzi hornolužické morfologie máme před sebou už teď: v roce 2003 vydalo nakladatelství Domowina knihu Helmuta Fasky *Pučnik po hornjoserbščinje* (Faska 2003). Jádro tvoří zkrácená verze Fasky–Michalka (1981) (s. 10–196); k němu jsou připojeny úvodní stručné (nicméně ne nezajímavé) obecně lingvistické poznámky (s. V–VI a 1), krátký foneticko-fonologický popis hornolužické srbštiny (s. 2–9) a zejména pak část obsáhlejší syntaktická, pojatá ovšem spíše tradičně (s. 197–243). O obsahu Faskovy knihy u nás referoval Svatopluk Pastyřík (2005). Na tomto místě chci využít (či zneužít...) příležitosti a napsat několik slov ne o knize, ale o jejím autorovi.

Lužice je zvláštní, tajemná země. Před zraky světa tu jsou skryty poklady. Například v poesii je to básnička Marja Krawcec, o níž literární salóny a revue nic neví. V jazykovědě je to Helmut Faska (*1932), o němž mnoho nevědí zase lingvistické salóny. A přece Faska svým dílem nemálo přispěl nejen k sorabistice, ale i k některým otázkám obecně lingvistickým (o Faskovi viz i Michalk 1992, Jenč 1992, 2002, Mudra 2002, Šerakowa 2002). Tak můžeme jmenovat Faskovy pozoruhodné texty k otázkám normy, úzu a kodifikace (Faska 1977a, 1989, Faške 1977, 1979a). S tématem jazykové kultury pak souvisí i otázky intelektualizace jazykových prostředků a stylistiky, o nichž Faska také zajímavě psal (Faska 1977b, 1984). Jak bylo zmíněno výše, ohlášený syntaktický díl gramatiky spisovné hornolužické srbštiny nevyšel (jen zčásti jej – jak naznačeno – nahrazuje syntaktická část Fasky 2003), ale i tak máme řadu dílčích Faskových příspěvků k syntaktickým otázkám, směřujících od sorabistického materiálu i k obecně lingvistickým otázkám (Faska 1986, Faške 1982, 1984, 1984–85, 1987, 1997a). A také k budoucí fonologii lužické srbštiny přispěl Faska řadou textů, rovněž směřovaných více či méně obecně (Faska 1972a, 1972b, 1996, Faške 1967, 1978, 1979b, 1980, 1990b, 1991, 1993b, 1996, 1997b).

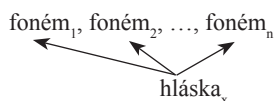
Z teoretického hlediska otázky opozic v jazykové struktuře je zajímavé Faskovo rozlišování mezi ztrátou relevance určitého protikladu a jeho neutralizací. Ztráta relevance se může týkat morfémů (obsahových prvků), fonémů nebo distinktivních rysů (fonologických i sémantických). (Srov. Faške 1975, 13–16, 1990a, 6–8.) Tento bod by velmi stál za bližší pojednání. Uvedené rozlišování sice podle mého názoru není beze zbytku jasně vysvětleno a zdůvodněno, nicméně zdá se, že není zcela neoprávněná a může být dokonce inspirativní – například při vysvětlování kolísání fonologic-

kých manifestací slov, při kolísání užití určitého obsahového prvku (gramému) nebo při pojednání tzv. latentních fonémů.

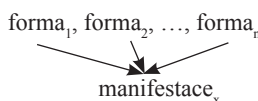
Významným teoretickým přínosem je Faskova precizace Trubeckého (Trubetzkoy 1939, 44–46) třetího pravidla rozlišování mezi variantami a fonémy. Faska ji podal nejdříve separátně (Faške 1979b) a pak ji ještě zpřesnil v předmluvě k synchronně-fonologickému svazku Srbského nářečního atlasu (Faške 1990a, 8–9). Obávám se, že většina obecných fonologů – pokud je klasická pražská fonologie dnes ještě vůbec zajímavá – neví, že tuto důležitou věc mají hledat u Helmuta Fasky v 13. svazku lužickosrbského jazykového atlasu... Nebudu jim pomáhat a neprozradím, v čem Faskova precizace spočívá.

Předmluva ke zmíněnému svazku – aby na přínosných teoretických poznámkách v ní nebylo dost – obsahuje konečně i důležitý pojem homofonu (Faške 1990a, 9–10, § 0.5.). Homofonem Faska rozumí stejnou fonetickou realizaci (manifestaci) různých fonémů – podobně jako homonymum představuje stejnou morfovou realizaci různých významů. Separátně pak Faska svůj pojem homofonu rozvinul ve dvou zvláštních textech (Faške 1991 a Faska 1996). Je myslím zajímavé poznamenat, že obdobný pojem můžeme najít u Louise Hjelmsleva (srov. Vykypěl 2005, 348–349). V hjelmslevovské perspektivě lze homonymii a synonymii nalézt jednak mezi výrazem a obsahem v rámci jazykového znaku, jednak mezi formou a substancí (manifestací formy), tedy mezi jazykovými prvky a segmenty světa zformovanými prvky jazyka. Při vztahu mezi formou a substancí se může stát, že dvě nebo více substancí odpovídá jedné formě v případě vztahu homonymie, nebo naopak, že dvě nebo více forem odpovídá jedné substancí – v případě vztahu synonymie. Tyto vztahy je možno v hjelmslevovském obsahovém plánu zhruba korelovat s tradičními vztahy sémantické homonymie a synonymie, byť tyto se týkají vztahů mezi označujícím a označovaným (výrazem a významem): jedné obsahové formě odpovídá více obsahových substancí (segmentů světa) jako jednomu označovanému (výrazu) odpovídá více označovaných (významů) a naopak. V hjelmslevovském výrazovém plánu se však věci mají obráceně: protože i zde – stejně jako v obsahovém plánu – platí, že forma je znakem (v unilaterálním smyslu!) pro substancí (neboť jazyková forma – ať obsahová nebo výrazová – subsumuje, formuje svět; srov. Hjelmslev 1972, 63–64), znamená „homonymický“ vztah mezi formou a substancí to, že jedné výrazové formě, jednomu výrazovému prvku, „fonému“ odpovídá více substancí, manifestací, „realizací“; a naopak znamená „synonymický“ vztah mezi formou a substancí, že více výrazových forem, více výrazových prvků, „fonémů“ se manifestuje, „realizuje“ jednou substancí či hláskou („hláskovou skutečností“) – je-li výrazový plán manifestován fónicky. Faskův homofon tak odpovídá vztahu „synonymie“ hjelmslevovských výrazových prvků vůči jejich manifestaci. Schematicky to lze naznačit následovně:

Faska

Hjelmslev

Obecně ovšem platí, že absolutní synonymie neexistuje – tzn. synonymní mohou být jen prvky z různých kontextů, nikoli v kontextu jediném, pak by totiž byly totožné.

A tak se dostávám k jednomu konkrétnímu sorabistickému bodu, který zde chci pojednat. Všechny Faskovy starší příklady na homofony splňují podmínku neexistence absolutní synonymie, jeden novější však nikoli, totiž postulat dvojího /w/ v hornolužické srbštině. Jak známo, alternuje hornolužické /w/ někdy s /l/, jindy s /w/ (např. *stol* /stow/ – *na stole* /na stole/ vs. *row* /row/ – *na rowje* /na row'e/). Faska zde navrhuje vidět dva fonémy, homofony realizované stejnou hláskou (srov. i Faške 1997b). Různost kategorií, která teprve dovoluje mluvit o různosti prvků stejně manifestovaných, je zde konstituována tím, že veličina *w* vstupuje do paradigmatických vztahů ke zjevně různým veličinám, totiž /a w'. Tuto její schopnost dvojí alternace pak lze interpretovat tak, že za identickou

manifestací se skrývá různost formy (k *w* z tohoto hlediska srov. i Vykypěl 2002, 245–246). Potíž však spočívá v tom, že tato dvojí alternace není dána fonologicky, tzn. tím, s jakými bezvýznamovými sekvencemi výrazových prvků, fonémů se daný výrazový prvek, foném spojuje, nýbrž morfolologicky, tzn. tím, s jakými (bilaterálními!) znaky se znak obsahující daný prvek spojuje. Lze zde tedy hovořit nanejvýš o dvou morfonologických, nikoli fonologických prvcích. Řečený problém připouští i Faska sám (Faßke 1996, 70), ale to ho neodrazuje od zmíněné interpretace.

Kromě toho je možné ještě zohlednit Hjelmslevův empirický princip či přesněji jeho třetí část – princip jednoduchosti. Podle tohoto principu pak je systém s menším počtem prvků lepší (empiričtějším), protože jednodušší, než systém s větším počtem prvků. To znamená, že lepší je systém s jedním *w* než systém s *w* dvěma.

Ještě jinou formu tohoto *w*-ového dilematu nacházíme v dolnolužické srbštině. Také zde existuje dvojí alternace fonému *w* jako v hornolužické srbštině (*w – l a w – w*). Kromě toho lze ovšem najít i určité fonologické podmínky pro rozlišení dvojího *w*. Jak známo, je rozdíl mezi hláskami *o* a *ó* v dolnolužické srbštině fonologicky relevantní jen po hláске *w* (viz Faßke 1997b, 89). Avšak i tady máme dvě možnosti interpretace: 1. dolnolužická srbština má dva vokalické fonémy *ó* a *o* a jeden konsonantický foném *w*; 2. dolnolužická srbština má dva konsonantické fonémy *w*₁ a *w*₂ (manifestované stejně a psané *w* resp. *l*, srov. např. *wójak* vs. *lojs*) a jeden vokalický foném, manifestovaný po *w*₁ (*w*) jako [ó] a po *w*₂ (*l*) jako [o].

Zde empirický princip ponechává lingvistovi volnost pro jeho rozhodování. Z hlediska jednoduchosti popisu korespondence mezi mluvenou a psanou dolnolužickou srbštinou by bylo lepší řešení číslo 2: v ortografii zavedené po roce 1952 odpovídají dva prvky mluveného jazyka (*w*₁ a *w*₂) dvěma prvkům psaného jazyka (*w* a *l*) a jeden prvek mluveného jazyka (*ó/o*) odpovídá jednomu prvku psaného jazyka (*o*). Z empiricko-registračního hlediska je ovšem dnešní situace ještě dále zkomplikována dalšími posuny: jednak se pod vlivem písma rozšířila výslovnost [o] i tam, kde původně bylo [ó], jednak – a naproti tomu – převažuje dialektální realizace fonému /ó/ jako [y] a [ɛ] (srov. Starosta 1991, 23). Dynamika této části dolnolužického fonologického systému se reflektuje i v tom, že v roce 1995 byl rozhodnutím Dolnolužickosrbské jazykové komise zaveden grafém *ó* jako „pomocný“ znak (v učebních materiálech) pro označení pozic, ve kterých fakultativně variiují [y], [ɛ] a [ó] (srov. Starosta 1999, 19).

Konečně zmiňme ještě jeden Faskův postřeh bohemistický. Ve svém textu o kombinatorických možnostech konsonantů v západoslovanských jazycích řadí Faska české /h/ mezi nepravé sonory (srov. Faßke 1980, 129–130). To je na první pohled překvapivé (nabízelo by se i vysvětlení vlivem lužickosrbského jazykového povědomí autora: v hornolužické srbštině patří /h/ nepochybně k nepravým sonorám a dokonce zde lze pozorovat jistou tendenci k fonologické fúzi veličin *h*, *j* a *w*, tj. jejich chápání jako variant jednoho fonému; srov. Schuster-Šewc 1966, 49, Schaarschmidt 2002, 13). Pokud vím, u jiných autorů nic podobného jako u Fasky není. České /h/ bývá naopak dokonce uváděno jako vzorový příklad na to, že realizace (manifestace) určitého fonému není rozhodující pro určení jako pozice ve fonologickém systému (srov. Trubetzkoy 1939, 116–117): foném *h* sice není znělá velára, nýbrž laryngála, ale přesto je hodnoceno jako znělý protějšek neznělé veláry *x* (*ch*), protože s touto vstupuje do neutralizačního vztahu. Avšak právě chování *h* v neutralizačních pozicích není v češtině zcela shodné s chováním ostatních znělých konsonantů. Jde o dva případy. První se zmiňuje, ale při hodnocení fonologického statusu *h* se nijak nezohledňuje, druhý se – pokud vím – nezmiňuje:

1. Následuje-li po prefixu *s*- foném *h*, pak se v české češtině směr asimilace znělosti pozoruhodným způsobem obrací a nenastává regresivní asimilace, jak je to jinak v konsonantických skupinách obvyklé, nýbrž asimilace progresivní, tedy z *h* se stává *x*. Byly podniknuty různé více či méně důmyslné pokusy o historické vysvětlení tohoto jevu (srov. Pauliny 1958, 10–11, Mareš 1971, 29), ale na hodnocení fonému *h* v rámci fonologického systému češtiny toto chování fonému *h* nemělo vliv (srov. Vachek 1968, 68–70).

2. Foném *h*, jak se zdá, nemá asimilační schopnost ani ve skupinách *th-*, *ph-* a *kh-* (v nichž ovšem neztrácí znělost). Tyto skupiny jsou sice na rozdíl od *sh-* tzv. synchronně cizí (a to v různém stupni), nicméně i zde by měla asimilace znělosti fungovat, funguje-li v jiných synchronně cizích konsonantických skupinách (jako např. *tb-* v *Tbilisi*). Foném *h* se zde chová stejně jako foném *v*, který rovněž není schopen znělostně asimilovat předchozí neznělý konsonant a kterému se (mj.) na základě této jeho vlastnosti přiznává zvláštní status v konsonantickém systému češtiny (srov. Vachek 1968, 67).

Shrneme-li krátce, měly tyto malé příklady být pokusem ukázat cenu a inspirativnost Faskových textů. Snad se – jako u jiného významného lužickosrbského jazykovědce Hince Šewce (Schuster-Šewc 2000) – dočkáme i u Helmuta Fasky výboru z jeho díla. Nejbližší výročí připadá na rok 2007.

Literatura

- FASKA, H. 1972a. Stopjeń wužiwanosće korelacje spěwnosće w *langue* a *parole* na materialu serbšćiny. *Slavia* 41, 1972, 187–190.
- FASKA, H. 1972b. K distribuciji fonema *l* w serbšćinje. *Slavia* 41, 176–179.
- FASKA, H. 1977a. Wariantnosć normy a jeje typologija. In: *Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich. Księga referatów V Sesji Międzynarodowej Komisji Słowiańskich Języków Literackich w Krakowie, październik 1975 r.* Ed. S. Urbańczyk. Wrocław, 33–40. (Prace Komisji Słowianoznawstwa. 38.)
- FASKA, H. 1977b. Intelktualizacija rěčnych srědkow, jeje zaměr a jeje wuskutki. *Slawistična revija* 25, 449–456.
- FASKA, H. 1984. Styl' jak wyraženne moůna-kamunikatyůnaj aděkwatnasci. *Belaruskaja linhvistyka* 26, 36–44.
- FASKA, H. 1986. Argument – predikat – operator a syntaktiska interpretacija teksta: někotre konceptualne aspekty deskriptiwneje hornjoserbskeje gramatiki. In: *Typy opisów gramatycznych języka. Materiały polsko-czeskiej sesji naukowej, Jabłonna 15–17 XI 1983.* Ed. M. Basaj. Wrocław, 49–63. (Prace Slawistyczne. 47.)
- FASKA, H. 1989. Socialen status na knižowen ezik i negovoto otažrańenje wārču konstantnostta na normata. *Šapostawitelno ezikoznanie* 14/4, 32–36.
- FASKA, H. 1996 [1998]. Homofonija a homofony – namjet k wujasnjenju dwlomnych padow serbskeje fonologije. *Govor. Časopis za fonetiku* 13, 63–71.
- FASKA, H. 2003. *Pučnik po hornjoserbšćinje*. Budyšin.
- FASSKE, H. 1967. Zum Ausnutzungsgrad phonologischer Gegensätze und zur Phonemfrequenz dargestellt am Material der sorbischen Dialekte. In: *Verhandlungen des zweiten Internationalen Dialektologenkongresses, Marburg/Lahn, 5.-10. September 1965.* I. Ed. L. E. Schmitt. Wiesbaden, 202–211. (Zeitschrift für Mundartforschung. Beihefte, Neue Folge. 3.)
- FASSKE, H. 1975. *Sorbischer Sprachatlas. 11. Morphologie. Die grammatischen Kategorien – Die Paradigmatik des Substantivs.* Bautzen.
- FASSKE, H. 1977. K problematice wztahu normy a úzu. *Slovo a slovesnost* 38, 185–189.
- FASSKE, H. 1978 [1983]. K prašenju akcenta w serbšćinje. *Slavica Pragensia* 21, 15–23. (Acta Universitatis Carolinae 1978. Philologica. 3–5.)
- FASSKE, H. 1979a. Poměr nošerjow spisowneje rěče k jeje normje a kodifikaciji. In: *Nadawki a hranicy rěčneje kodifikacije. Aufgaben und Grenzen der sprachlichen Kodifizierung. Materialije 7. posedženja Komisije za słowjanske spisowne rěče při Mjezynarodnym komiteju slawistow 21.-23. septembra 1977 w Budyšinje.* Ed. H. Faßke. Budyšin, 38–51. (Spisy Instituta za serbski ludospyt. 54.)
- FASSKE, H. 1979b. Zur Bestimmung von Phonemen. Ein Vorschlag zur Präzisierung der 3. Trubetzkowschen Regel. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt A* 26, 37–39.
- FASSKE, H. 1980. Kombinatoriske móžnosće konsonantow w zapadosłowjanskich spisownych rěčach. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt A* 27, 120–130.

- FASSKE, H. 1982. Wo logiskim a syntaktiskim wopodstatnjenju atributa. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt* A 29, 183–189.
- FASSKE, H. 1984. Zur logischen und syntaktischen Interpretation von quantifizierenden Lexemen: Versuch einer Erklärung. *Zeitschrift für Slawistik* 29, 739–747.
- FASSKE, H. 1984–85. Das Substantiv als nichtdeterminatives logisches Prädikat: am Material des Sorbischen. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 27–28, 829–834.
- FASSKE, H. 1987. Bemerkungen zur Syntax quantifizierender Lexeme (am Beispiel des Sorbischen). *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 40, 82–91.
- FASSKE, H. 1988. *Sorbischer Sprachatlas. 12. Morphologie. Die Flexion der Adjektive, Pronomen und Verben*. Bautzen.
- FASSKE, H. 1990a. *Sorbischer Sprachatlas 13. Synchronische Phonologie*. Bautzen.
- FASSKE, H. 1990b. Je c' w serbščinje fonem? *Lětopis Instituta za serbski ludospyt* A 37, 1–7.
- FASSKE, H. 1991. Gibt es Homophone und was ist das? In: *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*. Ed. M. Grochowski. Warszawa, 45–49.
- FASSKE, H. 1993a. *Sorbischer Sprachatlas 14. Historische Phonologie*. Bautzen.
- FASSKE, H. 1993b. Methodische und theoretische Aspekte einer arealinguistischen Beschreibung der synchronischen Phonologie von Sprachen. In: *Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses, Bamberg 29. 7. – 4. 8. 1990*. Ed. W. Viereck. Vol. 1. Stuttgart, 356–364. (Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beiheft. 74.)
- FASSKE, H. 1996. *Sorbischer Sprachatlas. 15. Syntax*. Bautzen.
- FASSKE, H. 1997a. Die Prädikatenlogik als Mittel einer exakten Beschreibung der Reflexivpronomen im Sorbischen. In: *Formale Slavistik*. Ed. U. Junghanns & G. Zybatow. Frankfurt am Main, 205–211. (Leipziger Schriften zur Kultur-, Literatur-, Sprach-, und Übersetzungswissenschaft. 7.)
- FASSKE, H. 1997b. Bilabialny sonor ũ w serbščinje a problem jeho fonologiskeho statusa. In: *Onomastyka i dialektologia. Prace dedykowane Pani Profesor Ewie Rzetelskiej-Feleszko*. Ed. H. Popowska-Taborska & J. Duma. Warszawa, 85–90.
- FASSKE, H. – MICHALK, S. 1981. *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*. Bautzen.
- HJELMSLEV, L. 1972. *O základech teorie jazyka*. Praha.
- JENČ, H. 1992. Bibliografija Helmuta Faski. *Lětopis* 39/1, 150–160.
- JENČ, H. 2002. Prof. Helmut Faska sydomydzesat lět. *Serbske nowiny* 8. 4. 2002.
- MAREŠ, F. V. 1971. Chronologie změny $g > \gamma > h$ w slovanských jazycích. In: *Miscellanea linguistica*. Ed. M. Komárek & J. Bartošek. Ostrava, 27–31. (Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Philologica Supplementum, 1971.)
- MICHALK, F. 1992. Prof. dr. sc. Helmut Faska šěšćdzesatnik. *Lětopis* 39/1, 148–149.
- MUDRA, J. 2002. Prof. dr. sc. Helmut Faska oslavil 70. narozeniny. *Česko-lužický věstník*, č. 7/8, s. 71.
- PASTYŘÍK, S. 2005. Recenze Fasky 2003. *Jazykovědné aktuality* 42, č. 1–2, 52–57.
- PAULINY, E. 1958. K chronológii znelostnej neutralizácie v slovenčine a češtine. In: *Studie ze slovanské jazykovědy. Sbornik k 70. narozenám Františka Trávnička*. Ed. V. Machek et al. Praha, 7–13.
- SCHAARSCHMIDT, G. 2002. *Upper Sorbian*. München. (Languages of the World / Materials. 160.)
- SCHUSTER-ŠEWIC, H. 1966. Fonologiska struktura hs. řeče. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt* A 13, 47–57.
- SCHUSTER-ŠEWIC, H. 2000. *Das Sorbische im slawischen Kontext*. Bautzen. (Schriften des Sorbischen Instituts. 24.)
- STAROSTA, M. 1991. *Niedersorbisch schnell und intensiv 1. Lehrbuch für Fortgeschrittene und sorabistisch interessierte*. Bautzen.
- STAROSTA, M. 1999. *Dolnoserbsko-nimski słownik*. Budyšin.
- ŠĚRAKOWA, I. 2002. Wědomostne slědženja w službje mačeršćiny: prof. Helmut Faska sydomydzesatnik. *Serbska šula* 55, 41–42.

- TRUBETZKOY, N. S. 1939. *Grundzüge der Phonologie*. Prag. (Travaux du Cercle linguistique de Prague. 7.)
- VACHEK, J. 1968. *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny*. Praha. (Studie a práce lingvistické. 8.)
- VINTR, J. 1984. Recenze Faßkeho–Michalka 1981. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 30, 187–190.
- VYKYPĚL, B. 2002. Fragen der Beschreibung des Ausdrucksplans (mit Beispielen aus dem Ober-sorbischen). In: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)* 5. Ed. R. Blanken-horn, S. Dönninghaus & R. Marzari. München, 236–250. (Die Welt der Slaven. Sammelbände / Сборники. 15.)
- VYKYPĚL, B. 2005. *Glossematikstudien. Unzeitgemäße Betrachtungen zu Louis Hjelmslevs Sprachtheorie*. Hamburg. (Philologia – Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse. 66.)

Bohumil Vykypěl

Lipowski, J.: Konvergence a divergence češtiny a slovenštiny v československém státě. Acta Universitatis Wratislaviensis No 2727. Slavica Wratislaviensia CXXXII. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005. S. 200. ISSN 0239–6661, ISBN 83–229–2598–0

Autorem recenzované publikace je polský bohemista a slovakista Jaroslav Lipowski, pracovník Institutu slovanské filologie univerzity ve Vratislavi. Jeho monografie je výsledkem několikaletého bádání, na základě kterého došel k zjištění, že zkoumání vztahu dvou blízkých jazyků, jakým jsou čeština a slovenština, a jejich vzájemného ovlivňování v průběhu určitého období není snadné a vyžaduje zevrubný rozbor a pohled z mnoha hledisek. Úkolem předkládané studie není podrobný diachronní výzkum shod a odlišností češtiny a slovenštiny; autorovým záměrem bylo poukázat především na jevy a okolnosti, které měly vliv na jejich sblížení nebo oddalování.

Kniha se dělí na devět kapitol. Jim předchází krátký úvod (s. 7). Autor se v něm zamýšlí nad tématem své práce.

V první kapitole (*Poměr češtiny a slovenštiny před vznikem společného státu*, s. 9–24) je popsán nerovný vývoj spisovné podoby obou zkoumaných jazyků. Zatímco spisovná norma češtiny se utvářela už od 14. století, za dobu vzniku spisovné slovenštiny je považován konec 18. století, kdy došlo k její první kodifikaci (před touto dobou chybějí slovensky psané jazykové památky, neboť v mluvené podobě se užívalo jen nářečí). Do konce 18. století funkci spisovného jazyka na Slovensku plnila čeština. První podoba spisovné slovenštiny vznikla z popudu katolické církve na základě západoslovenských nářečí (s využitím některých prvků středoslovenských dialektů). Kodifikoval ji *A. Bernolák* (1762–1813) – odtud bernoláčtina. Tato písemná verze se neujala a ve 40. letech 19. století vytvořil novou podobu spisovného jazyka na základě středoslovenských nářečí představitel evangelického tábora *L. Štúr* (1815–1856). Při této příležitosti jsou v knize zmíněny rozdílné názory českých a slovenských jazykovědců na původ střední slovenštiny (někteří badatelé ji pojímají jako součást československé větve, jiní se přikláníjí k názoru, že se vyvinula z jihoslovenských jazyků).

Pokud jde o pravopis, první kodifikátoři spisovné slovenštiny *A. Bernolák* a *Ľ. Štúr* zvolili pravopis fonematický. Později jej *M. Hattala* (1821–1903) nahradil pravopisem historicko-etymologickým (podle pravopisu českého).

Zastáncem divergentních snah ve vývoji slovenštiny a češtiny byl *S. Czambel* (1856–1909), který hleděl na slovenštinu jako na jazyk nakažený přemírou bohemismů a Hattalovu spisovnou slovenštinu označil jako kosmeticky poslovenštěnou češtinu.

V práci je srovnávána stylová diferenciacie slovenštiny a češtiny. Do druhé poloviny 20. století existovala disproporce mezi jazykovými styly v těchto jazycích. Vysvětluje se to rozdílným politickým, hospodářským a kulturním vývojem v českých zemích a na Slovensku. V Čechách navíc byla slovenština považována za součást jazyka českého, za jedno z jeho nářečí. Teprve v roce 1911 byla akceptována spisovná slovenština jako oficiální jazyk slovenského národa.